

Kultúrtáj és irodalom

Beszélgetés Bene Zoltánnal,
a Madách Irodalmi Társaság elnökével

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Bene Zoltán író, tíz prózakeret, számos antológia, nyomtatott és online folyóiratok szerzője. A Palócföldben is bemutatkozott már. A Madách Irodalmi Társaság elnökének 2012 őszén választották meg, ennek apropóján beszélgettünk.

– *Az Alföldön születél, Szegeden élsz. A szegedi egyetem bölcsészhallgatója voltál, jelenleg doktorandusza vagy. Milyen útravalót kaptál az alföldi kultúrtájtól?*

– Kecskeméten születtem, mivel ott volt legközelebb kórház. Akkor ugyanis, 1973-ban, a szüleim Tiszakécskén tanítottak. Mindketten a szegedi felsőoktatásban szereztek tanári diplomát, Szegeden ismerkedtek meg, ám a tanulmányaik befejeztével nem tudtak a városban elhelyezkedni. Édesanyám egyébként Sajókázán látta meg a napvilágot, részben sajtógalgóci, részben dubicsányi gyökerű családban, édesapám pedig apai ágon Balatonmelléki, anyai ágon jakabszállási (ami egy Kecskemét-környéki falu), ám a dédszüleim Kiskundorozsmáról kerültek oda a '20-as évek földosztásainak köszönhetően. És Dorozsma, ugye, Szeged melletti település, ma már Szeged része. Szóval a szegediség akár genetikailag is bennem lehet, amúgy viszont a szélrózsa minden irányából származom, mint látható. Visszatérve

a szüleimhez, az egyetem befejezése után vágytak vissza Szegedre, ezt a vágyat azonban csak 1983-ban tudták beteljesíteni, akkor költöztünk Szegedre Tiszakécskéről. Mondhatom akár úgy is: haza. Azóta sokszorosan bebizonyosodott, hogy számomra valóban ez a város jelenti az otthont, így vagyok kódolva. Az általános iskola felső tagozatát és a gimnáziumot is itt végeztem, utóbbit a Tömörkényben, nagyon szerettem. A felsőoktatásban 1991-ben, a József Attila Tudományegyetem magyar-történelem szakán kezdtem tanulni. A paraméterek aztán gyorsan módosultak: egy év múltán leadtam a történelmet, hogy fölvegyem helyette a XIX. és XX. századi magyar irodalom speciális képzéseket, végül azonban harmadévesen félbehagytam az egészet. Dolgoztam mindenféle rosszabbnál rosszabb munkahelyeken és -körökben. Csakhamar beláttam, ez nem is fog változni, ha nincs valamiféle diplomám. Ezért kezdtem el 1998-ban a művelődésszervezés szakot a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán (ma már a Szegedi Tudományegyetem kara), s miután közben könyvtárba kerültem dolgozni, 1999-ben a könyvtár szakot is. Előbbit 2002-ben, utóbbit 2003-ban végeztem el. 2009-ben pedig az andragógia mesterszakknak vágtam neki, amit 2011-ben abszolváltam. Végül 2012 őszétől a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskolájának vagyok doktorandusza, annak kultúraelméleti alprogramjában. De nem csak a tanulmányok és a gyerekkor, valamint a kamasz- és fiatalkor köt Szegedhez. Hogy pontosan, vagy inkább: valójában mi is, azt nem tudom szentenciaszerűen megfogalmazni. Gyerekkorom nyarainak egy részét az Alföldön (Jakabszálláson), másik hányadát a hegyek között töltöttem (Dubicsányban); mind a két vidéket szerettem, szeretem, azonban a hegyekben nem tudom magam hosszú távon elképzelni. Átmenetileg igen, átutazóként, turistaként, hosszabb-rövidebb ideig ideiglenesen ott állomásozó alföldi emberként. Vélhetően itt jön a képbe az általad említett kultúrtáj-jelenség... Például egészen más a folyó, amikor hegyek között kanyarog, mint az Alföldön. A Tisza szép Tokajnál, de Szegednél egyenesen lenyűgöző. 2006-ban, amikor emberemlékezet óta a legmagasabb volt a vízszintje, a szegedi, Széchenyi István nevét viselő főtér méterekkel a folyó vízszintje alatt helyezkedett el (normális vízszint esetén is mélyebben van, mint a folyó). A Tisza-menti mellvédeken homokzsákok, a parthoz közeli utcákban, tereken buzgárok... Ha az ember kísértelt a Tisza Lajos körút végére, láthatta, hogy a hajóállomáson horgonyzó hajó a mellvédnél magasabbra emelkedik. Ijesztő, egyben megrendítő látvány volt. Megértettem, mit jelenthetett az 1879-es árvíz pusztítása. Ugyanakkor azt sem szabad felednünk, hogy az egész ország mit köszönhet annak a Víznek: ha Szegedet akkor nem törli el a föld színéről a Tisza, ma az Alföldön egyetlen olyan nagyváros sincs, amelyik szerkezetileg valóban város, s nem csupán önmagán túlnőtt, saját kereteit szétfeszítő falu...

– *Tanulmányaid mellett elkezdted írni. Elméleti-filozófiai képzettséged és írásaid egy része alapján azt mondhatjuk, gondolkodó esszéíró vagy, ám szépirodalmi, írói munkásságod különösen imponáló. A főként Szegedhez kötődő, lokális társaságokon kívül a legjelesebb irodalmi társaságok tagjai közé választottak (tagja vagy a Magyar Írószövetségnek, a F fiatal Írók Szövetségének, a József Attila Körnek, a Pen Clubnak, a Magyar Írók Egyesületének, és sorolhatnám). Több mint egy évtizede számos vezető szépirodalmi folyóirat közli írásaidat, irodalmi online portálokon jelensz meg, tehetségedet tíz köteted, számos megjelent írásod, díjak, elismerések jelzik. Mit jelentett számodra első köteted megjelenése?*

– Furcsa volt. Írtam én már a középiskolában is, a Tömörkényben többkevesebb sikerrel szerepeltem pályázatokon, ami annyit jelent, hogy az évről évre kiírt Tömörkény pályázaton mindig nyertem valami díjat – ez azonban nem engem dicsér, inkább arról árulkodik, hogy nem volt valami erős akkoriban a mezőny. Mindenesetre érettségi után sokáig nem írtam semmit, aztán egyszer csak elővettem egy régi ötletet, s ebből lett a *Fekete föld*, azaz az egyiptomi Amenemhát története a Krisztus előtti VI. századból, ahogyan azt ő maga előadja. Egy szerencsés véletlennek köszönhetően a történet – könyv alakjában – meg is jelent 2001 könyvhetére. Ezt követően küldözgettem novellákat folyóiratoknak, s hamarosan azok is kezdtek megjelenni. Igazából ez fontosabb volt számomra, mint a kötet, bár a *Fekete földet* szerettem írni és többé-kevésbé szeretem így is, ahogy megíródott; az irodalomban való legitimitást viszont sokkal inkább az jelenti, ha az igazi, értékes folyóiratok befogadják az embert. A társaságok már a következő lépés.

– *Szerénynek tűnsz. A középiskolai eredményeid minden bizonnyal előrevetítik a felnőtt író sikerét, tehetségét. Olasz Sándor, a Tiszatáj egykori főszerkesztője ezt írta Rólad: „Bene Zoltán az utóbbi években föltűnt legifjabb prózaíró nemzedék egyik legtehetségesebb tagja. Humora, a groteszk jelenségek iránti érzékenysége, a mesélés öröme, elegáns, lendületes prózastílusa – mind-mind olyan írói erények, melyek a pálya későbbi szakaszaira nézve is biztatóak. Munkái mögött valóságismeret és tapasztalat rejlik, miközben persze a modern próza minden fontosabb elbeszélés-technikai újítását ismeri.” Mit jelent ma magyar írónak lenni?*

– Például azt, hogy az ember tapasztalatból tudja, ki volt Olasz Sándor... Nagy vesztesége ő is a magyar irodalomnak. De, gondolom, általánosabb választ várnál. Persze, igazad van... Húzom az időt, mert ez nem könnyű kérdés. Nemrégiben egy másik interjúban hasonló kérdésre azt feleltem, hogy az írástudóknak felelősséget kell vállalniuk, az öncélúság, a l'art pour l'art, a semmi folyamatos ragozása, a spekulatív szövegelés legjobb esetben is pusztán struccpolitika. És nem csak a magyar nyelvű írókkal kapcsolatban

gondolom ezt, bár talán nem túlzás azt állítani, hogy egy kis nyelvet bíró közösség esetében mindez hatványozottan igaz. Még akkor is, ha fölöttébb relatív fogalom a „kis nyelvet bíró közösség”. Mintegy tizenöt millióan beszélnek a magyart világszerte – ez elenyésző az angolhoz, spanyolhoz, némethez, franciához vagy az oroszhoz képest, ugyanakkor megdöbbentően nagy szám (mondjuk) a hantik vagy a manysik szemszögéből.

– *2012-ben megválasztottak a Madách Irodalmi Társaság elnökének a leköszönő Andor Csaba helyére. Édesapád, Bene Kálmán Madách-kutató, aktív tagja a Madách Irodalmi Társaságnak, illetve a Digitális Madách Archívum egyik kezelője. Mi az a motiváció, amely miatt Madách Imréhez fordultál?*

– Egyrészt az édesapám. Másrészt maga Madách Imre, aki nemcsak a magyar, de a világirodalom egyedülálló géniusza. Következésképpen megkerülhetetlen. Szerencsére nem kizárólag magyar unikum, mivel számos nyelvre lefordították, így sokmillióan olvashatják. Ennek ellenére messze nem foglalja el azt a helyet a világirodalomban, ami megilletné. Ebben bizonyosan szerepet játszik az is, hogy, sajnos, volt időszak, amikor Goethehez és a *Faust*hoz hasonlítgatták, s ez a vélekedés mélyen gyökeret eresztett. Holott Goethe zenije egészen más, mint Madáché. A *Faust* is remekmű, de a triviális látszat-analógiákon túl nem sokban hasonlítható a *Tragédiához*. Olyan ez, mint mikor Ottlik *Iskola a határonját* Musil *Törlessével* vetik össze, mert mindkettő katonaiskolában játszódik. Értelmetlen és meddő. Visszatérve Madáchhoz, Máté Zsuzsa meghatározása Madách Imrére, amit monográfiája címében is használ, plasztikus és pontos: poeta philosophus. Platón egy helyen kategorikusan kijelenti, hogy „filozófia és költészet régóta ellenséges viszonyban vannak egymással” – hát, Madách erre jócskán rációfol (mellesleg eme cáfolat nélkül sem értenék egyet Platónnal). Minden jó irodalomnak van filozófiai vonatkozása, a *Tragédia* azonban ennél sokkal messzebb megy: egy koherens filozófiai rendszer. Ilyen volumenű alkotásra nagyon kevesen voltak képesek az elmúlt párezer esztendőben...

– *Fiatal elnökként mit szeretnél megőrizni az előd(ök) munkásságából, és mi a koncepciód a társaság vezetésében?*

– Megőrizni? Mindent. Az irányokon szükségtelen változtatni, különben sem vagyok híve a változtatás kedvéért történő változtatásoknak. Arról nem is beszélve, hogy a Madách Társaság esetében az elnökváltás mindössze annyit jelent, hogy más lett a Társaság hivatalos képviselője. Andor Csaba nagyszerűen végezte azt a munkát, amit végzett, viszont a pályázatokat és egyéb bürokratikus követelményeket már megterhelőnek érezte, ezért nem akarta elnökként folytatni. A szerkesztői, kutatói, szervezői feladatokkal viszont a jövőben sem hagy föl. Ettől függetlenül azért, hogy ne bújjak

el a kérdésed elől, két fontos feladatot meg tudok nevezni. Egyrészt úgy vélem, minél szélesebb egy fórum, annál jobb, tehát (amellett, hogy jelenleg sem tekinthető szűknek a merítés) szeretném, ha mind többen jelentkeznének a Madách Szimpóziumokra – előadni is, a hallgatóság soraiba is. Másrészt életbevágóan fontos feladat, hogy újabb forrásokat tudjunk bevonni a Társaság finanszírozásába. Ez egyrészt a könyvkiadói tevékenység jövőjének záloga, másrészt a szimpóziumok minél igényesebb megrendezésének és lebonyolításának feltétele. Fontosnak tartom, hogy az évente megrendezésre kerülő tanácskozások őszi ülésszakát (hiszen évek óta már nemcsak esztendőként egy alkalommal, hanem kétszer: tavasszal és ősszel rendezzük a szimpóziumokat) a lehető legtöbb alkalommal Nógrád megyébe tudjuk hozni. A minimális célom, hogy minden második ősszel Nógrád megyében találkozzunk. Ez azonban mindenekelőtt pénzkérdés: legalábbis szállást, előadótermet kell bérelni, de az igazi az volna, ha a résztvevők utazási költségeit is át tudnánk vállalni. Végezetül a *még ennél is inkább igazi* az lenne, ha ezen felül is maradna (nevezetesen az előadók tiszteletdíjára) pénz – jelenleg azonban úgy állunk, hogy járni jár, csak nem jut...

– *A nógrádi kötődésű Madách Gáspárral, Gerelyes Endrével is foglalkozol írásaidban. Kik azok az íróelődök, akiknek munkássága, írói-emberi habitusa hatással van Rád?*

– Napestig sorolhatnám. A kortársak között is sokan vannak, a klasszikusok között sem kevesen. Inkább nem is hozakodom elő nevekkel, tényleg parttalan volna... Ha műhelyeket firtatsz, arra is nehéz a válasz. Kevés is van műhelyből ma már – legalábbis klasszikus értelemben vett műhelyből mindenképpen... Vannak irodalmi „helyek”, ahová szívesen tartozom, amelyekre műhelyként tekinthetek. Négy-öt ilyen műhellyel van kapcsolatom, egyikkel sem nagyon szoros, nem „belső körös”, de azért valamilyen.

– *Egyik legutóbbi sikeredről is ejtsünk néhány szót! Nemrég a Duna Televízió stábjá is követte a Móra Ferenc Népszínház társulatának a Bujdosók című daraboddal 2012 szeptemberében megtett erdélyi turnéját. Az ősbemutató után megjelent kritikában számot ad Ambrus Attila, a Brassói Lapok főszerkesztője a közönségsikerről: „A kortárs szegedi író művének színpadi adaptációja érezhetően megérintette a közönséget.” Miért fordultál Mikes Kelemen felé?*

– Rákóczi alakja azóta érdekel, mióta olvastam a *Tenkes kapitányát*, a *Vöröstorony kincsét*, szóval vagy harminc éve. A Fejedelemtől már csak egy kurta lépés Mikes Kelemen. Íróként 2003-ban fordultam a téma felé. Abban az esztendőben a Magyar Írószövetség és a Honvédelmi Minisztérium hagyományos irodalmi pályázatára született *A kimondhatatlan nyomorúság*

című elbeszélés, amellyel díjat nyertem, s amely egy Mikes-parafrázis. 2011-ben, *A kendő* című elbeszélés középpontjában ugyancsak a bujdosók álltak, ezzel is nyertem díjat az említett pályázaton. A színdarabíráásra pedig Kátó Sándor barátom, az algyői Móra Ferenc Népszínház művészeti vezetője beszélt rá. Először 2008-ban egy Balassi Bálinttal kapcsolatos színpadi játékot, majd Damjanich Jánosról egy drámát írtam, végül 2011 végén, 2012 elején a *Bujdosókat*. A dráma egyetlen napon játszódik, mikor is meghal Csáky Krisztina, Bercsényi gróf felesége, és világossá válik a gróf szándéka nevelt lányával, Kőszeghy Zsuzsival kapcsolatban. A bökkenő csak az, hogy Zsuzsi és Mikes vonzódnak egymáshoz. Ennek ellenére Mikes semmit nem lép Bercsényivel szemben. Azt is mondhatnánk, Mikesnek a Fejedelemez és főgenerálisához való hűsége erősebb, mint a szerelme Zsuzsi iránt. Mondhatnánk ezt, de ne mondjuk mégse, mert botorság. Nem erről van szó. Sokkal-sokkal többről. A hűségnek, az elhivatottságnak, a szeretetnek olyan dimenzióiról, ami meghaladja a legtöbb ember képzelőerejét és empátiáját. Mikes Kelemen alakját nem véletlenül választotta emblémájául a Nyugat folyóirat. Mikes Kelemen valóban emblematiszta alak. Példa- és jelkép. Korunkban különösen fontos. Napjainkban, amikor tömegével tántorognak ki honfitársaink önként – ezúttal nem Amerikába, sokkal inkább Nyugat- és Észak-Európába, a hűség fölértékelődik. Mikes Kelemen azért tartott mindenhová Rákóczi Ferencsel, mert hűséges volt mindahhoz, amit a Nagyságos Fejedelemez mind a mai napig megszemélyesít: az egységes, független Magyarországhoz. Nem azért vállalta a száműzetést, a megaláztatásokat, a szerelme elvesztését, az intellektuális magányt, hogy jobban éljen, nem azért, hogy könnyebben boldoguljon – hanem ezért az eszményért. S mindemellett még ráadásul zseniális író is volt, a legnagyobbak egyike...

– *Disszonáns világunkban sokak által anakronisztikusnak ítélt erényekről beszél: hűség, szeretet, empátia... Mit jelentenek ezek a fogalmak számodra?*

– Úgy hiszem, léteznek általános emberi értékek, amelyek az emberség legbensőbb, legigazibb lényegét jelentik, s amelyek annyira összetettek, hogy nehéz őket szabatosan, közérthetően meghatározni. Ezen értékek csírái – kisebb-nagyobb mértékben – minden emberben megtalálhatók, azonban számtalan tényezőtől függ, hogy csírák maradnak vagy (hadd legyenek egy kicsit patetikus:) szárba szökkennek. Az általad említett tulajdonságok egytől egyig ilyen alapvető értékek. Én nem gondolom őket anakronisztikusnak. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy kevés Mikes Kelemen született a történelem folyamán – no, de éppen ezért példakép, éppen ezért szimbólum! Véleményem szerint ma is szükség van példaadó életekre. Szomorú, hogy a fogyasztói társadalomban, amelyben élünk kell,

percemberkék válnak követendő mintává, valódi ideálok viszont alig-alig vannak. Az ember esendő, csetlik-botlik, nehezen találja az útját, ám ha nincsenek előtte követendő példák (valódiak!), még nehezebb a dolga. És nem állítom azt, hogy (mondjuk) Mikes Kelemen tökéletes lett volna, de azt igen, hogy bizonyos vonatkozásokban különb a legtöbbünkénél. Bizonyosan nem válhatunk olyanná, amilyen ő volt, de ha nem is törekszünk rá, mert önelégülten azt hisszük, pusztán azzal, hogy homo sapiensnek születünk, ráadásul Európába, letudtunk mindent – nos, az már probléma. A kérdésre válaszolva: törekszem az alapvető emberi értékek felé. Gyarló vagyok, és rengeteget hibázom. De törekszem...

